

ІСТОРИКО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ПІОНЕРСЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНИ (60-ТІ РОКИ ХХ СТ.)

У статті зосереджено увагу на особливостях історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст.: охарактеризовано напрями, форми та методи історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст.; здійснено огляд основних історико-краєзнавчих заходів, спрямованих на вивчення рідного краю піонерами; зроблено короткий аналіз діяльності краєзнавчих гуртків різного спрямування.

Ключові слова: *піонерська організація України, історико-краєзнавча діяльність, зміст та напрями історико-краєзнавчої діяльності.*

В статье исследована проблема историко-краеведческой деятельности пионерской организации Украины в 60-тые годы ХХ в.: дана характеристика направлениям, формам и методам историко-краеведческой деятельности пионерской организации Украины в 60-тые годы ХХ в.; сделан обзор основных историко-краеведческих мероприятий, направленных на ознакомление пионеров с родным краем; дан краткий анализ деятельности краеведческих кружков разных направлений.

Ключевые слова: *пионерская организация Украины, историко-краеведческая деятельность, содержание и направления историко-краеведческой деятельности.*

This article explores the problem of historical and regional activity of the pioneer organization in Ukraine in 1960 in the twentieth century. Was characterized directions, forms and methods of historical and local studies of the pioneer organization in Ukraine in the 60th of the twentieth century. Was done the overview of historical and naturalistic measures with were directed to study native land by pioneers, and a brief analysis of regional studies clubs of different orientation.

Keywords: *Pioneer organization of Ukraine, local historical activities, content and direction of local historical activities.*

Постановка проблеми. Складний процес становлення та розбудови сучасної української освіти неможливий без урахування вже напрацьованого раніше педагогічного досвіду. Тому важливого значення набуває переосмислення, об'єктивне висвітлення та творче використання надбань історико-педагогічної науки. Звернення до першоджерел, які відображають надбання і традиції національної системи освіти в минулому, допоможе осмислити сучасне, віднайти провідні напрями подальшого розвитку української педагогіки.

Кожна епоха в історії народу залишає помітний слід. Не винятком є й більш ніж сімдесятирічний період радянської влади, пройнятий ідеєю створення нового суспільства з новим типом мислення, проте сповнений колізій та колапсів. Одним із першочергових завдань радянська влада постановила «забрати дітей з вулиць», тобто дати їм необхідний рівень знань, наповнити не тільки шкільний, але й позашкільний час різноманітними видами і формами діяльності, аби дитина розвивалася творчо й гармонійно. Це стало поштовхом до розвитку в Україні дитячого руху та однієї з найбільш відомих в його історії структур – піонерської організації.

Вагоме місце серед усіх напрямків діяльності піонерської організації належить історико-краєзнавчій роботі як потужному джерелу для вивчення історії, природи, звичаїв, культури свого краю. Апогеєм історико-краєзнавчої діяльності піонерів стали повоєнні роки, коли зростала кількість знедолених людей, які потребували допомоги. Шефство передбачало знання історії родини, а це спонукало піонерів до копіткої пошукової діяльності, результатом чого стали такі форми роботи, як встановлення пам'ятних знаків на місцях воєнних дій, ведення літописів, збір і фіксація спогадів учасників і т. п. Середина 60-х років ХХ ст. позначилася введенням до рангу державних свят 9 Травня – Дня Перемоги, що також значно вплинуло на напрямки й активність діяльності піонерської організації. Саме тому цей хронологічний період вимагає ґрунтовного дослідження з метою врахування історико-педагогічного досвіду у процесі виховання сучасної молоді.

Чимало ідей дослідників, які займалися проблемами історико-краєзнавчої діяльності, не втратили своєї актуальності й у наш час. Ґрунтовне вивчення, широке висвітлення і творче використання історико-краєзнавчої спадщини в сучасній практиці забезпечить дотримання принципів єдності, спадкоємності та наступності поколінь у розвитку сучасної педагогічної науки.

Окремі проблеми історико-краєзнавчої діяльності знайшли своє відображення у працях зарубіжних і вітчизняних мислителів і педагогів (Аристотеля, М. Грушевського, Демокріта, М. Драгоманова, О. Духновича,

Я. Коменського, М. Пирогова, Ж.-Ж. Руссо, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, І. Срезневського, К. Ушинського, Т. Шевченка та ін.).

Питання про знання рідного краю народом, зокрема молоддю, розробляли В. Антонович, Д. Багалій, Н. Дашкевич, Н. Молчановський, та ін. Прогресивним педагогам зміст освіти уявлявся лише у сукупності зі знаннями про свій край, специфіку життєдіяльності його населення (Х. Алчевська, М. Аркас, С. Васильченко, Я. Головацький, М. Корф, Т. Лубенець, С. Русова, С. Сірополко, Й. Федькович, І. Франко та ін.).

У історико-філософському аспекті проблеми краєзнавства торкалися В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремінь, В. Луговий, В. Лутай та ін.

Теоретико-методичні засади історико-краєзнавчої роботи обґрунтовано у працях О. Баркова, В. Борисова, Г. Ващенко, В. Геріновича, А. Даринського, Ю. Кононова, В. Корнєєва, М. Костриці, А. Макаренка, М. Мілонова, І. Пруса, А. Разгона, С. Рудницького, М. Стельмаховича, К. Строева, А. Сиротенка та ін.

Розкриттю цих історико-педагогічних проблем сприяє широкий спектр сучасних досліджень провідних учених – І. Беха, Л. Ваховського, Н. Гупана, І. Зайченка, І. Зязюна, В. Костіва, В. Кузя, В. Кравця, Н. Побірченко, О. Самоплавської, Б. Ступарика, О. Сухомлинської, М. Шкіля та ін.

Зазначимо, що дослідниками в галузі історико-краєзнавчої роботи накопичено значний науковий та емпіричний досвід розгортання, тенденцій розвитку та вивчення її організаційно-педагогічних форм. У ряді сучасних досліджень питання історико-краєзнавчої роботи певною мірою висвітлено в контексті інших проблем освіти і виховання молоді (Л. Бабенко, С. Бабишин, В. Бенедюк, І. Бех, П. Бурдейний, Т. Вайда, М. Дуденко, М. Євтух, Е. Пасічник, І. Прус, Г. Пустовіт, О. Самоплавська, М. Соловей, О. Столяренко, О. Сухомлинська, А. Хоптяр, М. Шкіль, В. Шульженко, М. Ярмаченко та ін.); розкрито особливості дидактичного аспекту (М. Откаленко, О. Савченко та ін.), розроблені засади туристсько-краєзнавчої роботи (М. Костриця, М. Крачило, О. Тімець та ін.).

Таким чином, недостатній рівень дослідження історико-краєзнавчої

діяльності піонерської організації в Україні, що суперечить потребам вивчення і творчого використання її досвіду в умовах соціально-педагогічних перетворень у сучасній Україні, спонукає нас до нових пошуків і потрактувань. Тому історико-краєзнавча діяльність піонерської організації України в 60-ті роки ХХ ст. має стати предметом уважного наукового розгляду як позитивного досвіду для наслідування у процесі розбудови української системи освіти.

Мета дослідження – здійснити аналіз історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст., розкрити її зміст та напрями, охарактеризувати форми та методи.

На сучасному етапі розвитку України ефективність реалізації завдань реформування освіти, спрямованих на виховання національно свідомої й освіченої молоді, безпосередньо залежить від залишеного педагогічного спадку та правильного його потлумачення, трансформування кращих ідей минулого. У цьому контексті до маловивченого, на нашу думку, належить історико-краєзнавча діяльність піонерської організації України.

На початку 20-х років ХХ ст. навколо означеного питання точилися дискусії про те, чи вважати краєзнавство навчальним предметом чи напрямом позакласної роботи. Згодом комісією наркомату освіти України було визнано, що краєзнавство – «...це метод, за яким на близькім, конкретнім матеріалі пізнаються загальні явища» [1, с. 81]. Після цього шкільне краєзнавство як навчальний предмет поступово зникає і стає напрямом діяльності піонерської організації.

Після прийняття постанови ЦК ВКП(б) «Про роботу піонерської організації» (1932 р.) історико-краєзнавча робота переміщується до Будинків піонерів та екскурсійних баз (екскурсії носили спортивний характер, водночас діти вивчали природу та традиції рідного краю).

У СРСР історико-краєзнавчій діяльності приділялася значна увага. Це було зумовлено, зокрема, її ідейною спрямованістю, орієнтацією на вивчення виробничих відносин, героїки Жовтневої революції та громадянської війни і т. п.

Наприкінці 40-х років ХХ ст. було прийнято положення, в якому магістральним напрямком діяльності дитячих організацій визначено «...широко

розгорнути ознайомлення дітей з багатствами великого Радянського Союзу, зі славною історією нашої Вітчизни» [5, с. 111–114]. У березні 1947 р. XX ст. ЦК ВЛКСМ прийняв постанову «Про поліпшення роботи піонерських організацій», в якій, зокрема, наголошувалося на необхідності проводити подорожі по рідному краю, глибоко вивчати природу та історичне минуле свого народу. Ця постанова відіграла вирішальну роль у розгортанні широкомасштабної історико-краєзнавчої роботи в післявоєнний час, що здійснювалася під час різноманітних форм краєзнавчої роботи (зустрічі зі старожилами, екскурсії до музеїв, туристичні походи історичними місцями рідного краю, опрацювання літературних джерел та архівних документів, збирання усної народної творчості і т.п.) [6, с. 148–157].

Під час заходів, спрямованих на організацію та проведення походів по рідному краю, піонери розучували революційні пісні, брали участь у спортивних змаганнях. За результатами заходів проводили збори на зразок «Широка страна моя родная» та ін.

У 50-ті роки XX ст. широко практикувалися такі форми роботи, як походи до могил і пам'ятників учасникам революції, війнам громадянської і Великої Вітчизняної воєн, зустрічі в туристичних походах зі старими комуністами, краєзнавчі естафети. Усі ці форми історико-краєзнавчої роботи розглядались як невід'ємна складова комуністичного виховання.

На початку 60-х років XX ст. провідне місце в системі історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації в Україні посідала революційна і ленінська тематика, яка вважалася найбільш дієвим засобом виховання в душі «...полум'яного радянського патріотизму». Цьому сприяв ряд заходів, пов'язаних зі святкуванням ювілейних дат: 50-річчя Великої Жовтневої революції, 100-річчя від дня народження В.І. Леніна та ін. [2, с. 50–52].

Історико-краєзнавча робота організовувалась у межах Міжнародного проекту з охорони і збереження пам'яток культури, в якому переважала революційна і ленінська тематика.

У всіх областях України цю тематику доповнювали проблематикою Великої Вітчизняної війни, пошуком імен воїнів-героїв, які загинули за визволення

рідного краю.

Могутнім стимулом у подальшій історико-краєзнавчій діяльності піонерської організації стала підготовка до написання історії міст і сіл України. Виступаючи на нараді завідувачів обласних відділів освіти, тодішній заступник голови Ради Міністрів Української РСР П.Т. Тронько, голова редакційної колегії видання, підкреслював виховне значення пошукової роботи, а також наголошував на створенні в містах і селах груп збирачів інформації.

Ця копітка робота тривала 12 років і завершилася виданням 26-томної «Історії міст і сіл України» (1962–1973 рр.). На нашу думку, важливим є не тільки видання зазначеної праці, але й те, що у процесі її написання тисячі юних краєзнавців, членів піонерської організації, вивчали історію рідного краю, відкривали для себе нові імена, події, факти.

Поряд із тривалим вивченням історії населених пунктів у 60-х роках ХХ ст. Міністерство освіти України спільно із ЦК ЛКСМУ оголосило Всеукраїнську експедицію піонерів і школярів «Дорогами семирічки». Ця експедиція була складовою Всесоюзної, присвячувалася 40-й річниці присвоєння комсомольській і піонерській організації імені В.І. Леніна і проходила під девізом: «Заповіти Леніна – в життя». Зрозуміло, що піонери у своїх пошуках були орієнтовані насамперед на ленінську тематику, революції, історії комсомолу і піонерської організації.

Кількість дітей, які були охоплені експедиційним рухом, зростала. У 1965 р. учасників експедиції нараховувалося понад два мільйони. Організатори експедиції суворо дотримувалися головних принципів комуністичного виховання. Юні краєзнавці отримували конкретні завдання від науково-дослідних установ, місцевих Рад, дитячих екскурсійних станцій.

Водночас створювалися гуртки різного спрямування: предметні, технічні, юннатські, краєзнавчі та інші, різні за змістом та спрямуванням, але єдині в ідейній спрямованості на виховання гідного молодого покоління, на долю якого випало будувати комуністичне суспільство. З найбільш активних туристів-ентузіастів складався дружинний краєзнавчий гурток. Згодом до гуртка почали залучати піонерів, які виконували завдання краєзнавчого характеру або брали

участь в одному з туристських походів. (Проте це не означало обмеження фронту роботи.)

У 60-х роках ХХ ст. піонерами було зібрано чимало матеріалів з історії комуністичного руху та ленінської тематики. У багатьох школах та позашкільних закладах відкривалися ленінські кімнати, бойової та трудової слави рідного міста чи села. Історико-краєзнавча робота в рамках цієї експедиції широко висвітлювалась у засобах масової інформації. Центральною екскурсійно-туристичною станцією було обладнано виставку «Червоні слідопити України шляхами Великого Жовтня». На її основі діяло кілька пересувних експозицій. Одну з них демонстрували в Жовтневому палаці м. Києва під час урочистого пленуму на честь 50-річчя Ленінського комсомолу України [4, с. 30].

З часом форми та методи історико-краєзнавчої діяльності урізноманітнювалися за такими напрямками: вивчалася природа, історичне минуле та сучасне громадське життя краю, відбувалися ближні та далекі походи і т.д. Тож осередками такої роботи стали комплексні краєзнавчі гуртки. Різноманітність напрямів і змісту дали змогу зробити історико-краєзнавчу роботу більш цікавою і живою.

Гурток виростав кількісно і міцнів, тому виникла потреба створити ряд секцій: ботаніків, зоологів, географів, істориків, охоронців природи. Робота в секціях найкраще задовольняла інтереси й нахили піонерів і давала змогу поглибити знання з основ відповідних наук. Секції очолювали найбільш активні юні краєзнавці. Голови секцій утворювали раду гуртка, підзвітну раді піонерської дружини. Рада дружини заслуховувала інформацію про роботу, проведену юними краєзнавцями, допомагала організовувати масові краєзнавчо-туристичні заходи, затверджувала план роботи та ін.

Рада гуртка являла собою штаб краєзнавчої роботи і туризму. Вона розробляла план роботи, координувала діяльність секцій і загонів, які займалися виконанням тих чи інших завдань, давала доручення окремим піонерам, організовувала разом із радою дружини екскурсії, походи, зустрічі зі знатними земляками, краєзнавчі збори, вечори, ранки, виставки, налагоджувала випуск

газет, альбомів, рукописних журналів та організовувала суспільно корисну працю краєзнавчого характеру [9, с. 6–9].

Під керівництвом своїх наставників юні краєзнавці проводили екскурсії у краєзнавчі та історичні музеї, на археологічні розкопки, зустрічалися з учасниками історичних подій, проводили вечори та ранки на краєзнавчу тематику, збирали різні колекції, випускали історико-краєзнавчі газети, журнали тощо.

Значне виховне місце займало активне спілкування піонерів з носіями революційних традицій. Загони «червоних слідопитів», розвідників революційного минулого встановлювали зв'язки з ветеранами революції та війни, записували їх спогади, збирали революційні реліквії, створювали куточки та кімнати бойової слави.

Основними видами практичної історико-краєзнавчої діяльності піонерів було: насадження парків і скверів біля історико-революційних пам'ятників, підготовка виставок з історії, традицій рідного краю, проведення вечорів-зустрічей, шефська допомога ветеранам війни та праці, що сприяло вихованню моральних та патріотичних якостей підростаючого покоління.

Розвиваючи свої інтереси і здібності в секціях краєзнавчого гуртка, більшість піонерів з часом ставали агрономами, садівниками, геологами, лісниками, механізаторами сільського господарства, науковими працівниками, чому сприяв принцип розвитку ініціативності та самодіяльності – головний в історико-краєзнавчій діяльності. Саме за цієї умови історико-краєзнавча робота сприяла формуванню інтересів та нахилів піонерів, розвитку їх суспільної активності. Успішний розвиток їхніх пізнавальних здібностей, моральних і вольових якостей залежав від прояву піонерами творчості, самодіяльності, ініціативності.

Уся історико-краєзнавча діяльність піонерів була пронизана реалістичною романтикою, збагачуючи їхні почуття та піднімаючи життєвий тонус піонерського колективу.

Важливою педагогічною вимогою до здійснення історико-краєзнавчих

завдань було дотримання наступності в краєзнавчій роботі, що забезпечувалася передачею досвіду старших поколінь молодшим (бесіди старших піонерів з жовтенятами та молодшими піонерами, залучення молодших краєзнавців до проведення масових заходів); накопичення піонерських традицій (створення літописів рідного краю, щорічні свята, присвячені вивченню рідного краю) та ін. [3, с. 7–14].

Історико-краєзнавча робота в піонерській дружині будувалася з урахуванням перспективи, яка робила її цілеспрямованою, посилювала формування патріотичних мотивів діяльності дітей. Рада дружини, краєзнавчий гурток окреслювали перспективу благоустрою школи, вулиці, будинку; насадження та догляд садів та лісозахисних смуг, заходи по боротьбі з ерозією ґрунту та ін. [8, с. 18].

Таким чином, протягом 60-х років ХХ ст. був нагромаджений значний позитивний досвід краєзнавчої роботи в діяльності піонерської організації України. До основних напрямів історико-краєзнавчої роботи в діяльності піонерської організації в зазначений період відносимо:

- вивчення історичного минулого рідного краю (опитування старожилів, організація та проведення походів історичними місцями, топонімічна робота, екскурсії до краєзнавчих музеїв, туристичні походи, опрацювання літературних джерел та архівних документів, нумізматики, зустрічі з ветеранами і т. ін.);
- вивчення культури, народної творчості, побуту населення рідного краю (листування піонерів з дітьми інших шкіл, порівняння фактів минулого, вивчення життя і діяльності відомих земляків, збирання усної народної творчості, збирання зразків прикладного мистецтва майстрів рідного краю і т. ін.);
- вивчення природи рідного краю (ознайомлення з положенням свого населеного пункту та виготовлення його моделі, зустрічі зі старожилами, екскурсії, походи, експедиції рідним краєм і т. ін.);
- вивчення господарства рідного краю (ознайомлення з економікою свого краю, екскурсії на заводи, фабрики, будівництво, шефство в колгоспах, підготовка

експонатів на сільськогосподарські виставки і т. ін.) [7, с. 40–89].

Висновки. Отже, історико-краєзнавча робота піонерської організації у 60-ті роки ХХ ст. стала ефективною формою організації виховного процесу, джерелом інформації про рідний край, засобом формування особистості, її соціалізації і саморозвитку.

У нашому дослідженні зроблено спробу здійснити аналіз історико-краєзнавчої діяльності у змісті піонерської організації України у 60-ті роки ХХ ст., окреслено її зміст та напрями, охарактеризовано форми та методи.

Подальшого вивчення такі аспекти даної проблеми, як зміст і спрямованість історико-краєзнавчої діяльності піонерської організації України в означений період, історико-краєзнавчий аспект діяльності піонерської організації на сторінках педагогічної та дитячої періодики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабенко, Л. Л. Школа і краєзнавство в 20-х – на початку 30-х років / Л. Л. Бабенко // Історичне краєзнавство і культура. – Х. ; К. : Рідний край. – 1997. – С. 81.
2. Вінниченко, А. І. Розвиток позакласної і позашкільної роботи в Українській РСР за 50 років Радянської влади / А. І. Вінниченко // Народна освіта в Українській РСР за 50 років. – К. : Рад. школа, 1967. – С. 50–52.
3. Зубенко, В. В. Виховання в учнів любові до природи краю на краєзнавчому матеріалі / В. В. Зубенко // Краєзнавство в школі. – К. : Рад. школа, 1966. – С. 7–14.
4. Лейбельман, М. С. Досягнення дитячого туризму і краєзнавства на Україні / М. С. Лейбельман, А. Й. Піщанський // Краєзнавство в школі. – К. : Рад. школа, 1967. – Вип. 10. – С. 30.
5. Про заходи поліпшення позашкільної роботи з дітьми : постанова ЦК ВКП(б) : керівні матеріали про школу. – К. : Рад. школа, 1962. – С. 111–114.
6. Про заходи щодо поліпшення роботи піонерської організації ім. В.І. Леніна : постанова ЦК ВЛКСМ : керівні матеріали про школу. – К. : Рад. школа, 1962. – С. 148–157.
7. Прус, І. Т. Виховання соціалістичного патріотизму в піонерів у процесі краєзнавчої роботи : дис. ... канд. пед. наук / Прус Іван Терентійович. – К., 1961. – 287 с.
8. Прус, І. Т. Виховання соціалістичного патріотизму в піонерів у процесі краєзнавчої роботи / І. Т. Прус. – К. : Рад. школа, 1962. – 119 с.
9. Прус, І. Т. Краєзнавча робота в піонерській дружині / І. Т. Прус. – К. : Рад. школа, 1958. – 91 с.